

PARÇA-BÜTÜN BAĞLAMINDA ZAMANDA ÖZDEŞLİK SORUNU

A. Suat GÖZCÜ*

ÖZ

Çağdaş zaman metafiziklerinde, özellikle zamanın doğası ve özdeşlik ile ilgili tartışmalarda, şeylerin değişiyor olmalarına karşın zaman boyunca kendine özdeşliklerini nasıl koruduğuyla ilgili tartışmalar vardır. Bu çalışmada, çağdaş metafizik tartışmalarında karşılaştığımız zamanda özdeşlik sorununu parça-bütün karşıtlığı bağlamında inceleyeceğiz. Burada temelde iki karşıt argüman vardır. İlki açısından, değişim varsa herhangi bir şeyin değişimden önce ya da sonra aynı ve böylece kendine özdeş kalması olanaklı değildir. İkincisine göre ise, değişimin olanaklı olması için zaten değişimden önce ve sonra aynı kalan bir şeyin varlığını varsaymak gerekir, diğer türlü değişim olmaz. Bununla birlikte bu iki karşıtlığa rağmen özdeşliğin sağlanamadığı ve şeylerin hem bütün olarak hem de parça bakımından zaman-dışı yönlerinin olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zaman, Özdeşlik, Değişim, Süredurum, Dayanım, Süregelim

PROBLEM OF IDENTITY IN TIME IN THE CONTEX OF PART AND WHOLE

ABSTRACT

In contemporary metaphysics of time, especially in the debates about the nature of time and identity over time, there are debates about how things have preserved their identities over time, even if they have changed. In this work, we will examine the question of identity in the context of part-whole opposition when we encounter it in contemporary metaphysical discussions. There are basically two opposing arguments here. In terms of province, if there is change, it is not possible for anything to be the same before and after the change and thus to remain identical to itself. According to the second, in order for change to be possible, it is necessary to assume the existence of something that has already remained the same before and after the change. Despite these two contrasts, however, it seems that identities of things over time cannot be achieved and they are both timeless in terms of parts and whole.

Key Words: Time, Identity, Change, Persistence, Endurance, Perdurant

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alpaslan Üniversitesi, Felsefe Bölümü
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Güz/Autumn, sayı/issue: 26, s./pp.: 47-60.
ISSN 2618-5784

Makalenin geliş tarihi: 26.07.2018
Makalenin kabul tarihi: 27.11.2018

Giriş

Zaman, doğası bakımından temporal oluş ve süredurumla bağlantılıdır.¹ Zaman içinde süreduran şeyler birbirinden hem özellikleri bakımından ayrışır hem de farklı uzay-zaman bağıntıları içindedir. Nesnelerin taşıdıkları özellikler ve içinde oldukları bağıntılar zaman içinde sürekli değişir, farklılaşır. Tüm bu değişim ya da başkalaşım süreci içinde nesnelerin kuruluşlarını ya da kendine özdeşliklerini korumaları anlamında bireyleşimlerini de sağladıkları görülür. Dolayısıyla, değişime karşın özdeş kalabilen ve bireyleşen bir nesnelere alanıyla karşılaşırız.

Burada özdeşlik ve değişim tartışmasının büyük ölçüde birlikte ele alındığı temel sorun, herhangi bir nesnenin ya da bir olayın temporal oluş içinde ya da temporal süredurumla açıklanıp açıklanamayacağıyla ilgilidir. Burada şu sorularla karşılaşırız: ‘Belli özelliklerden oluşan ve belli uzay-zaman bağıntıları içinde olan bir şey zaman içinde hangi bakımlardan değişir? Değişim varsa özdeşlik nasıl sağlanır? Şey, yalnızca özelliklerden mi oluşur, yoksa temelde kalıcı ve değişmeyen bir öz var mı?’ Bu sorular, herhangi bir nesnenin özelliklerinden bazılarının değişmesinin ve bazılarının aynı kalmasının nasıl olanaklı olduğuyla ilgilidir. Aynı şekilde, bu soruların bir yönü herhangi bir nesnenin özelliklerinden bazıları değiştiğinde, bu değişen kısımların zamanın içinde ve değişmeyen kısımların da zamanın dışında kalıp kalmadığıyla ilgilidir. Bir de, nesnenin ‘zamanın içinde olan’ ve ‘zamanın dışında kalan’ olmak üzere iki yönünün olup olmadığıyla ilgilidir. Sorunun diğer bir yönü de, tözün zamanın içinde kalıp kalmadığıyla ve bağıntının kalıcı olup olmadığıyla ilgilidir. Şimdi, bu tartışmanın ana hatlarını bu sorulara yanıt verme denemeleriyle birlikte serimleyebiliriz.

Zamanda Özdeşlik Bağlamında Tözcü ve Bağıntısalcı Tartışması

Klasik uzay-zaman görüşlerine baktığımızda bu tartışmanın ilk örneklerini Aristoteles’in *Metafizik*, *Fizik* ve *Kategoriler*’inde görürüz. Aristoteles, özellikler ya da niteliklerden ve bağıntılardan ayrı bir şekilde varolan bir töz anlayışını ortaya koyarken, değişim olmasına rağmen

¹ “Perdure” terimi için Türkçe’de “sürmek” ya da “süregelmek” anlamlarına gelir ama bu terim örneğin, “continue”, “progress” terimlerini karşılar ve bu terimler de dilimize “devam etmek”, “sürmek” ya da “süredürmek” olarak çevrilir. Burada karışıklığa neden olmaması için “perdurantism”i “süregelimcilik” olarak çevirmeyi uygun bulduk. Ayrıca bkz. (perdure. (n.d.). Dictionary.com Unabridged. Retrieved September 5, 2016 from Dictionary.com website <http://www.dictionary.com/browse/perdure>).

özdeşliğin korunumunu kalıcı ve bağımsız töze dayandırır.² Bu dayanak ya da altta duran'la hareketi, durgunluğu ve süreyi açıklar. Benzer bir yaklaşım Locke'ta karşımıza çıkar. Locke bu tartışmaya şeylerin biçimleri ya da diğer nitelikleri bakımından ortak yönlerine vurgu yaparak tümeller bağlamında girer.³ Leibniz açısından ise, bağıntılar ve nitelikler bireyleşim için zorunludur ve nesnelere bireyleştiren onların içinde oldukları 'şimdi' zamanında taşıdıkları bağıntılar ve niteliklerdir. Başka bir söyleyişle, bir bireysel kavramının tümü içinde bulunduğu dünyaya ilişkin olguları ve farklı bağıntıları içerir, bu nedenle iki töz tümüyle özdeş olup sayıca farklı olamaz.⁴ Bu yaklaşımların ortak noktası zaman içinde süredurarak varolan şeyleri diğer şeylerden ayıran bir ilkenin ortaya konmasıyla ilgilidir. Burada özdeşlik tartışması töz, bağıntı, benzerlik üzerinden yapılır ve çağdaş metafizikçilere göre oldukça önemli sorunlu alanlar açar. Çağdaş düşünürlerde bu tartışma biraz daha derinleşir. McTaggart ve Russell sonrasında bu sorun süredurum başlığı altında dayanımcı ve süregelimci görüşlerde karşımıza çıkar. Bu çalışmada özellikle tartışmanın bu yönü üzerinde duracağız.

Böylelikle, bazı çağdaş metafizikçilere göre, zaman içinde varolan üç-boyutlu bir nesnenin bir andaki haliyle bir diğer andaki hali aynı değildir, nesne geçicidir. Özellikle dayanımcı görüşe yakın filozoflar argümanlarını bu yönde geliştirirler. Süredurum anlamında dayanımcı görüşün argümanı kısaca şu şekildedir: Herhangi bir şey iki farklı zamanda bir bütün olarak varolabilir. Bu sayede bir bütün olarak şey zamanda süredurur. Bununla birlikte, bu görüşün tersini savunan süregelimci görüşün argümanı şöyledir: Herhangi bir bütün nesnenin bir parçası bir zamanda varolur ve bir diğer parçası başka bir zamanda varolur; bu iki parça zaman boyunca dayanımlı değildir. Başka bir söyleyişle, dört-boyutlu uzay-zamanda varolan nesnelere farklı üç-boyutlu temporal parçaları vardır ve bunlar zamana yayılır. Bu yaklaşım ise süregelimcilerin argümanlarının temelinde bulunur.⁵ Böylelikle, her iki görüşün özdeşlikle ilgili argümanları zamanla bağıntısı bakımından şu şekilde gelişir: Eğer herhangi bir şey zaman içinde varolursa, bu durumda zamanın tüm yüklemelerini almak zorundadır. Bunun iki anlamı var:

- a) Şeyin özellikleri ya da bağıntıları değişmiştir.
- b) Şeyin temporal karakteristikleri değişmiştir.

² Aristoteles, *Metafizik*, s. 337 ve *Fizik*, s. 49.

³ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Locke, 1961, 3.kitap, 6-7-13 bölümler.

⁴ Bkz. Leibniz, 1989, s. 328

⁵ Bkz. Merricks, 1994, s. 165-6 ve Carter & Hestevold, 1994, s. 270

Bu iki durumdan ilkinde (a) göre, zaman içinde varolan şeyin özdeşliğiyle ilgili iki ayrı görüş vardır. Bunlardan biri (i) tözcü ve diğeri de (ii) bağıntısalcı görüştür.⁶ Tözcü görüşe göre, herhangi bir şeyin tözü vardır ve bu töz zaman boyunca varolmaya dayanımlıdır⁷ ama şeyin özellikleri zamanla değişebilir. Buna karşın, bağıntısalcı görüş açısından şeylerin tözleri yoktur ama özdeşliklerini zaman boyunca sürdürürler. Bu bakımdan tözcü görüş dayanımlı teoriyle ve bağıntısalcı yaklaşım da süredurum teorisiyle uyumlu gibi görünmektedir.

Çağdaşlar arasında nesnelere temporal uzanımlarının olmadığını, üç-boyutlu olduğunu savunanlar özdeşliği genelde dayanımlı nesne teorisi üzerinden açıklamaya çalışır. Çünkü herhangi bir dayanımlı nesneyi oluşturan özellikler, bu özelliklerin taşıyıcısı olan dayanımlı nesnenin de o zamandaki halini ya da o evredeki biçimini oluşturur. Yani nesnenin o zamanki hali ya da o evredeki biçimi onun temporal parçasına değil ama nesnenin kendisine karşılık gelir. Üç-boyutlu olan dayanımlı bir nesnenin içinde bulunduğu şimdi zaman evresindeki hali, o nesnenin geçici tümlüğüdür, çünkü dayanımlı nesne ‘şimdide tümüyle vardır’.⁸ Bu da sözü edilen dayanımlı nesnenin zaman boyunca kendine özdeş kalması için bir olanak sağlar. Dolayısıyla, iki farklı temporal aşamada farklı özellikleri olan nesnelere aslında aynı olduğunu ve onların temelinde dayanımlı bir şey (buna töz de diyebiliriz) olduğunu söylediğimizde özdeşlik sağlanır gibi görünmekte.

Diğer yandan, eğer bu yaklaşım kabul edilirse, tüm evrelerde varolan nesnelere tamamını yansıtacak olan nesne ile onun bir evresindeki halinin özdeş olup olmadığı gibi bir sorun ortaya çıkar.⁹ Örneğin, bahçedeki ağacın bir zamanlar fidan olduğu ve toprağa ilk dikildiği halinden şu anki durumuna kadar her anda var olduğu hali bir diğerinden farklıdır ama ‘bahçedeki ağaç’ derken yine aynı nesneye gönderimde bulunuruz. Bu nedenle dayanımlı bir nesnenin tamamının kendi parçalarıyla özdeş olması olanaklı değildir. Bu çelişkinin çözülebilmesi için dayanımlı olanın ardışık bir yolla farklı özellikler taşıdığını söylemek yerine, özelliklerinden bağımsız bir dayanımlı taşıyıcının olduğu ve özelliklerini de yalnızca içinde bulunduğu temporal evrede biçimsel olarak taşıdığı kabul edilirse sorun bir ölçüde çözülebilir. Gerçi burada da ‘altta duran’ın varsayımı gibi ontolojik bir yükümlülük ortaya çıkar. Çünkü dayanımlı nesnenin farklı anlarda farklı özellikler taşımasına

⁶ Bkz. Denkel, 1996, s. 16

⁷ Bkz. Balashov, 2000, s. 324-5

⁸ Bkz. Merricks, 1994, s. 165

⁹ Bu da aslında bireyleşim ilkesinin temel bir sorunudur. Bkz. Frassen & Pesghard, 2008, s. 16 ve Merricks, 1994, s. 166

karşın kendine özdeş olduğu varsayılır.¹⁰ Dolayısıyla bu çelişkinin giderilmesi için dört-boyutlu nesnelere zamanda ve uzamda yayıldığını ileri süren süregelimci bir ontolojiyi (perdurantist ontology) önerenler vardır. Bu yolla, süregelimci özdeşlik açısından değişime karşın zaman boyunca özdeşliğin korunması olanaklı olabilir. Şimdi, bu tartışmayı yukarıda belirtilen iddialarla birlikte genişletebiliriz. Buna göre, yukarıda söylenen ilk iddia (i) kabul edilirse şu sonuç ortaya çıkar:

“Eğer herhangi bir şey gerçekten değişiyorsa, bu durumda değişimden önce ve sonra bir ve aynı şeyin olduğundan söz etmek olanaksızdır.”¹¹

Bu çıkarımı şu şekilde açabiliriz: Değişim olmasına karşın değişenden bağımsız olan değişmeyen bir şey var. Ancak çelişkiye neden olacağından dolayı böyle bir durum söz konusu olamaz. Değişim varsa aynı kalan bir şey olamaz. Bunun yanında, aynı kalan bir şey olmazsa bir şeyin değiştiğinin tespit edilmesi olanaksızlaşır. Dolayısıyla, değişim olmasına karşın aynı kalan şeyin bazı bakımlardan değiştiği söylenmelidir. Bu nedenle burada sürekli varolan ve yok olan bir durum söz konusu değil gibi görünse de; bu görüş hala açık olmaktan uzaktır. Şimdi, bu görüşün, yani değişim olsa da değişmeyen herhangi bir şeyin bulunması gerektiğine ilişkin yaklaşımın zamanla bağıntısını şu önermelerle gösterebiliriz:

‘ T_1 anında yeşil olan elma çalışma masasının üzerinde duruyor.’

‘ T_2 anında sarı olan elma çalışma masasının üzerinde duruyor.’

Bu önermeler iki bakımdan ortaya konulabilir. Bir yandan iki önermede aslında bir ve aynı nesnenin, yani T_1 ve T_2 anlarında masanın üzerinde duran elmanın iki durumu anlatılır. Buna dayanarak elmanın değişime karşın aynı elma olduğu ileri sürülür. Buna karşın, T_1 anında varolan nesnenin yok olduğu ve T_2 anında başka bir nesnenin var olduğu da ileri sürülebilir. Çünkü ilk andaki nesne ile ikinci andaki nesne birbirlerine özdeş olmaktan hem özellikleri bakımından hem de temporal karakteristikleri bakımından oldukça uzaktır. Bu belirsizliğin giderilmesi için verilen en önemli argümanlardan biri, herhangi bir nesnenin farklı iki anda da var olduğunu, yani zaman boyunca dayanımlı olduğunu söylemenin bir yolu, her iki anda da bir nesnenin olmasıdır.¹²

¹⁰ Dayanımlı nesne görüşüne (endurantism) karşı çıkanlar bu türden bir dayanımlı nesne ontolojisini kabul etmez.

¹¹ Bkz. Oaklander, 1995, s. 91

¹² Bkz. Merricks, 1994, s. 167

Ancak bu yaklaşımda zamanın nesneden bağımsız bir yönüne de işaret edilir. Başka bir söyleyişle bu önermelerde nesneden bağımsız bir zamanın olup olmadığı gibi belirsiz bir yan bulunur. Çünkü, iki önermede de *sanki* 'T₁, T₂, T₃, ... T_n' şeklinde anlardan oluşan ve kendi başına varolan bir zaman varsayılır. Dayanımcı görüşte olduğu gibi, zamanın anları var ve nesnelere de bu anlarda varolur. Diğer durumda ise, süredurumda görülüşü gibi, *sanki* nesnenin zamanın anlarına yayılmış parçalarının ve zamanın anları ile nesnenin aynı şekilde varolduğu varsayılır. Şimdi dayanımcı görüşün özdeşlik açıklamasından farklı bir açıklama öneren süredurumcu görüşe bakabiliriz.

Böylelikle, zaman boyunca edinilen farklı özelliklerle birlikte hala özdeşliğin korunmasının nedeninin töz olmadığını savunan görüşten söz edilebilir. Bu görüşü savunanlar bağıntıyı ön plana çıkarır. Bağıntısalcılar açısından, zaman boyunca birliğin sağlanması hiçbir durumda kalıcı, altta yatan ve kurucu olan bir töze bağlı değildir.¹³ Buna göre, farklı zamanlarda varolan şeyin bu farklı zamanlarındaki durumları arasında birbirleriyle uyumlu olmaları bakımından bağıntı kurulur ve bu bağıntı şeylerde bulunan değişmeyen bir öz varsaymaz. Bunun yerine, birlikli olan bir şeyin zamana yayılan temporal parçalarının olduğu ve bu parçalar arasında ardışıklık bağıntısı olduğu kabul edilir. Töz değil ama bağıntı ardışık olarak varolan dilimleri birbirine bağlar. Buna göre, bağıntısalcı görüş açısından parçalar arasındaki bağıntı ve en sonunda da parça-bütün bağıntısı şeyin özdeşliği için gereklidir. Yukarıda verilen örnekte görüldüğü gibi, her bir temporal aralıkta (t₁ ve t₂ anlarında) elma iki farklı şekilde varolur ve bu nedenle '... özelliklerini taşıyan şey elmadır' diyebileceğimiz tek bir temporal aralıkta bulunan bir nesne yoktur. Bunun yerine, bağıntısalcı görüş açısından, birden fazla farklı temporal aralıklarda, yani anlarda bulunan 'elma' parçaları arasındaki bağıntı ile farklı zamanlarda farklı özellikler taşıyabilen ve yine de kendine özdeş kalabilen 'elma' nesnesi ortaya çıkar. Bu 'elma' nesnesi tek bir zamanda işaret edilebilen bütün olarak tek bir anda varolan bir nesne değil, ama temporal parçaların bağıntılarının toplamıdır. Yani nesne (elma) zamandaki bağıntılar sonucunda kendine özdeş ve bütünlüklü bir yapı kazanır. Başka bir deyişle, nesne zamanda süregelir.¹⁴ Bu bağlamda, bağıntısalcı görüş ile süregelim görüşü uyur. Bu iki görüş açısından nesne zamanda yayılarak kendine özdeş kalmayı sürdürür.¹⁵

¹³ Bkz. Oaklander, 1995, s. 94

¹⁴ Bkz. Oaklander, 1995, s. 104

¹⁵ Bu konuyu başka bir çalışmamızda ele aldığımız için burada ayrıntılı olarak üzerinde durulmayacaktır. Ayrıntılı tartışma için bkz. A. Suat Gözcü, "Temporal

Zamanda yayılan ya da zaman boyunca uzanan bu bağıntılı süreduran parçaların hiçbiri, dayanımcı ya da tözcü görüşün tersine bağıntısalcı görüş açısından, bir diğeriyle özdeş olmak zorunda değildir. Öyle ki, temporal konumları, yani birbirlerine göre 'önce' ve 'sonra' bağıntılarının farklı olması bakımından asla birbirlerine özdeş olamazlar. Şeyin özdeşliği, böylelikle, parçalarının özdeşliğiyle değil ama onların bağıntılarıyla sağlanır. Bunu Sider'in dört-boyutçu görüşü açıklamak için verdiği örneğe bakarak daha iyi anlatabiliriz. Buna göre, uzay-zaman boyunca uzanan, yani şimdiden geçmişe doğru izi sürülebilen bir nesnenin (örneğin bir insanın) şimdiki zamanda taşıdığı özellikler ile yakın geçmişte, uzak geçmişte ve daha da uzak geçmişte taşıdığı özelliklerden farklı olduğu rahatlıkla söylenebilir.¹⁶ Yukarıdaki 'elma' örneğinden yola çıkarsak, elmanın bir anda taşıdığı özellikler ile başka bir anda taşıdığı özellikler farklıdır. Buna karşın, geriye doğru bir nedensellik, nesnelere ya da bireylerin önceki temporal parçaları arasında bağıntı kurulur ve kendine özdeş olduğu söylenir.

Bağıntısalcı görüşün bu dört-boyutçu yönüne göre, temporal parçalarda bulunan şeylerin içinde buldukları temporal aralıklarda ya da anlarda taşıdıkları özellikler değişebilir ve bu parçalar arasında nedensel bağıntı kurularak süresi olan bir olayı, yani süren bir durumu betimler.¹⁷ Burada birlikli olarak varolan nesne ile sürecin tamamı özdeştir. Süreç, anlardan oluşan ve sonunda bir olayı meydana getiren bir bloktur. Her bir blok dünyayı farklı şekillerde ve farklı zaman akışlarıyla temsil eder. Bu bloklar arasında bağıntı kurulduğunda nesnenin tarihini, kendi tarihimizi ve en sonunda evrenin tarihini verir. Burada, dayanımcı ve üç-boyutçu görüşte olduğu gibi uzay ve zaman ayrı değil ama birliktedir, nesne içinde bulunduğu uzay-zaman blokları boyunca süredurur.

Özdeşlikte Parça mı yoksa Bütün mü olmalıdır?

Şimdi, özdeşlikte dayanımlı ve süredurumlu nesne görüşlerindeki parça-bütün tartışmasına geçebiliriz. Buna göre, bağıntısalcı görüşün yukarıda ele alınan argümanının yeterince açık olmadığı, çünkü herhangi bir nesnenin özdeşliğinin zamana yayılma yoluyla değil; ama bütünüyle şimdide varolarak sağladığı ileri sürülebilir. Parmenides gibi filozoflarda görüldüğü gibi, varlığın parçasının olmadığını ve varolanın her ne ise onun hep şimdide

Parçalar Metafiziği 1: Süregelim Teorisi ve Sider'in Dört-Boyutçuluğu, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, N. 31, 2016

¹⁶ Bkz. Sider, 2001, s. 5-6

¹⁷ Bkz. Denkel, 1996, s. 22-23

olduğunu da ileri sürenler olabilir. Bu görüşe göre şeyler zamanın bir şimdinden bir sonraki şimdisine doğru hareket eder ve hiçbir parçasını geride bırakmaz. Bu görüş uzay-zaman görüşüne değil ama üç-boyutlu uzay ve tek-boyutlu zaman görüşüne daha uygundur. Çünkü yukarıda belirtildiği gibi, dört-boyutlu uzay-zaman iç içe geçmiştir, uzay ve zaman ayrı ayrı şeyler değildir.¹⁸ Bu bakımdan herhangi bir şey uzay ve zamanın yüklemelerini ayrı olarak değil ama birlikte taşır. Buna karşın varlığı bir bütün olarak alıp zamanın yalnızca şimdi karakteristiğini taşıdığını ileri süren üç-boyutçu ve tözcü gibi teoriler açısından ise nesne zamanda, uzayda olduğundan farklı bir tarzda varolur ve farklı ilerler. Tözün bir parçası olamayacağından, onun temporal bir parçası da olmaz.¹⁹ Herhangi fiziksel bir şeyin bir uzay-zaman bölgesinde olması, onun zorunlu olarak diğer temporal parçalarının da orada bulunmasını gerektirmeyebilir. Zaten bu durum, bütün ve parça aynı anda aynı yerde olamayacağından dolayı olanaklı değildir.

Benzer şekilde, bir uzay-zaman bölgesinde olan şeyin fiziksel bir varlık değil ama herhangi bir şeyin bir parçası olduğunu ileri sürmek de hatalı olabilir. Ama bu uzay-zaman bölgesindeki şey ile bütün olan şeyin, yani tüm temporal parçalardaki şeylerden bağımsız ama onların tamamı olan şeyin kendi parçaları arasındaki bağıntının fiziksel değil de formel olduğu düşünülebilir.²⁰ Bu durumda tüm bu uzay-zaman bölümlerindeki şeylerin toplamı olan şeyin fiziksel bir şey olmadığı gibi bir sonuç ortaya çıkar. Bu da çelişkiye neden olabileceğinden, savunulabilir bir görüş değildir. Örneğin, ben çocukluğumdan bu yana (yani, şimdiye kadar) sürekli farklı özellikler taşıyan ve fiziksel olarak sürekli değişen bir varlığım. Her bir uzay-zaman bölgesinde varolan ben’ler aslında ne birbirleriyle ne de tümlük olan ben’le özdeşdir. Tümlük olan ben, bir uzay-zaman bölgesinde fiziksel bir şey olarak varolmaz. Dolayısıyla buradan çıkacak sonuçlardan biri, herhangi bir uzay-zaman bölgesinde varolan şeyin fiziksel olması gerekirken, temporal bakımdan farklı konumlarda varolan tüm bu şeylerin toplamı olan şeyin ise, fiziksel olmadığı gibi bir sonuç çıkar. Yani tümlük olan temporal olabilirken, onun uzay-zamandaki parçaları yalnızca temporal olamamaktadır.

Bu durumda, zamanda özdeşliğini koruyacak olan şey, yani zaman boyunca süreduran nesne aslında uzay-zamandaki nesne değil ama dayanımlı olmasına karşın fiziksel olmayan formel bir sürekliliktir.²¹ Ancak

¹⁸ Bkz. Balashov, 2000, s. 324

¹⁹ Bkz. Oaklander, Personal identity and time, 1995, s. 110

²⁰ Denkil süreduran şeylerin özdeşliğinden daha çok dayanımlı bir form önerisinde bulunur. Bkz. Denkil, 1996, s. 126-7

²¹ İki türlü özdeşlikten söz edenler var. Biri, sayısal anlamda farklılık olsa bile (Theseus’ın gemisi örneğinde olduğu gibi) formel anlamda özdeş olma ve diğeri de

bu yaklaşım yukarıda ortaya konulan sorunun tam anlamıyla çözümünü sağlamaz. Çünkü dayanımlı nesnenin bütünüyle şimdide olması gerekir, onun formel anlamda temporal uzanımının olması form-madde ayrımını ön gerektirir, ki bu durumda da kendine özdeş kalan madde değil ama formdur gibi farklı sorunlara yol açabilecek bir sonuç ortaya çıkar. Bunlardan biri, form ve maddenin birlikte olup olmamasıyla ilgilidir. Formun temporal bakımdan uzanımlı olması ama maddenin yalnızca bir uzay-zaman bölümünde olması form-madde bağıntısını ortadan kaldırır. Burada ya bu bağıntının zorunlu olmadığı ve formun temporal bakımdan yayılabileceği kabul edilmelidir ya da bu iki ögenin birlikte olduğu ve temporal yayılımın olmadığı söylenmelidir. İlk durumda özdeşlik formel bakımdan sağlanır ama madde-form ikiliği ortadan kalkar ve ikinci durumda madde-form bağıntısı korunurken temporal uzanım olmaz, dolayısıyla zaman boyunca özdeşlik için gerekli koşul yitirilir.

Her iki durumda eğer bir cismin özelliklerinden bazıları değiştiğinde, cismin hem formel hem de maddi bakımdan aynı cisim olduğu kabul edilmezse, değişen cismin aynı cisim olduğu söylenemez.²² Dolayısıyla, bu argüman açısından değişime karşın nesnenin kendine özdeş kalmasını sağlayan şey nesnenin bütünüyle şimdide olması ve özdeşliğinin temelinin de kendi içinde olmasıyla ilgilidir. Peki, nedenin kendi içinde olması, yani altta yatan bir nedene dayandırılması bize neyi sağlar? Burada hala farklı zamanlarda farklı özellikler taşıyan nesnelere hangisinin o nesne olduğu gibi bir soru sorulabilir. 'Nesne budur' diyebileceğimiz elimizde hangi dayanaklar bulunmakta?²³ Bu sorunun tam tersi de sorulabilir. Örneğin 'tı anında ... özellikleri taşıyan nesne elmadır' dediğimizde de aslında çelişik bir şey söylemeyiz. Ama yargımızı nesnenin kendine özdeşliğini açıklamaya yetmiyor. Çünkü bu yargı nesnenin başka anlarda farklı özellikler taşımasına karşın nasıl oluyor da aynı nesne olabildiğiyle ilgili bir açıklama getirmiyor. Böylece, burada ortaya çıkan en önemli sorun, herhangi bir şeyin zamanda özdeşliğini koruyabilmesi için farklı anlarda farklı özellikler taşımasına karşın aynı şey olmayı sürdürebilmesinin ya da zaman boyunca süredurmasının ne olduğuyla ilgilidir.

Buna göre, süregelen ya da temporal parçaları arasındaki bağıntı yoluyla zamanda ilerleyen nesnenin kendine özdeşliğini koruduğu varsayılır.

materyal anlamda özdeş olma. Denkelt bu ikisinin aynı düzeyde özdeşlik olmadığını düşünür. Bkz. Denkelt, 1996, S. 135 ve Theseus'un gemisi tartışması için Bkz. Merricks, 1998, s. 107

²² Bkz. Oaklander, 1995, s. 104-5

²³ Bkz. Noonan & Lowe, 1988, s. 65 ve 80

Süregelen nesnenin temporal parçalarındaki durumlarına bakıldığında nesnenin her bir temporal parçasının sürekli varolup yok olduğu görülür. Çünkü eğer böyle olmasaydı, aynı anda farklı özellikler taşıyan bir şeyin varlığından, örneğin aynı anda yeşil ve sarı olan bir elmadan, söz etmek gerekirdi ki bu olanaksızdır. Ama yine de ilkin belli özellikleri taşıyan nesne sonra başka özellikleri taşıyan nesneyle aynı nesne değildir. İlk durumdaki nesne artık yoktur, yani yok olmuştur. Bu durumda nasıl özdeşlikten söz edilebilir? Bize göre, burada yok olan nesne, zamandaki değil ama uzaydaki bir nesnedir. Nesne zamanda, daha doğrusu uzay-zamanda bölümleri boyunca ilerler. Sürekli belli uzay bağıntılarında ve belli özellikleri taşıyarak değil ama iç içe geçmiş uzay-zamanda süregelir.

Bu süregelim boyunca nesne uzay-zamanda bir tümlük olarak hareket etmez, ama daha çok onun temporal parçalarının bağıntısı yoluyla izlediği yol belirir ve bu yolla hareket ettiği söylenir. Dolayısıyla nesne zamanın hiçbir anında asla bir bütün olarak varolmaz ama daha çok onun bir parçası varolur. Uzay-zaman bölümlerinde nesne parça parça vardır. Tıpkı bir ışık dalgasının, ya da bir uçağın motorlarından çıkan buharın geride bıraktığı bir iz gibi nesne de uzay-zamanda geride iz bırakır.²⁴ Bu izler onun daha önceki temporal parçalarıdır ve bu parçalar şimdi varolan bir şey gibi var değildir.

‘Bütün Olan’ Zaman-Dışı mı?

Şeyin parçasıyla özdeş olmaması sorunundan sonra, parçalarından ayrı olarak varolan bütünün de aslında zamanın hiçbir anında varolmaması gibi bir sorun ortaya çıkar. Buna göre, eğer bütün parçasıyla aynı temporal aralıkta bulunamıyorsa, bu durum bütünün tüm parçalarıyla bağıntısında da ortaya çıkar. Bu da bütün olanın zamanın hiçbir parçasında varolmadığı için, aslında zamanın hiçbir yolla içinde olamadığı anlamına gelir, yani bütün olan zaman-dışıdır gibi bir sonuç ortaya çıkar. Ama zamanı anlarla sınırlamak yerine yalnızca aralarında nedensel bağıntı kurulan olayların topluluğu olarak alırsak, bu durumda zaman tam anlamıyla uzay-zaman’da kullanılan anlamını kazanır. Yani, uzaydan ve uzanımlı şeylerden bağımsız bir zamandan ve aynı şekilde, zamandan ve temporallikten bağımsız da bir uzaydan değil, tersine bu ikisi birlikte bütün ve parçayı verirse, bu durumda şeyin parçalarının kendine özdeş olmaktan başka türlü varolmayacağı gibi

²⁴ Husserl’de de buna benzer bir yaklaşımın bilinç açısından yapıldığını görürüz. Husserl ‘kuyruklu yıldız’ benzetmesiyle bu görüşünü anlatır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Husserl, E., 1964, s. 57

bir sonuç çıkar. Bu da bize aslında bireyleşim ilkesini de verir. Çağdaş metafizikçilerden biri olan Noonan açısından bireyleşim nesnenin (N) şimdiki durumuyla bağıntılı bir yolla açıklanır. Şimdiki-N, nesnenin şu an meydana gelen halidir ve nesne, bu haliyle özdeşdir. Başka bir söyleyişle, şimdiki-N ile N özdeşdir. Ancak Noonan burada görelî ve mutlak özdeşlik tartışması geliştirerek, sözünü ettiğimiz türden bağıntıların aslında mutlak anlamda bir özdeşlik olmadığına işaret eder.²⁵ Bu bakımdan herhangi bir şeyin şimdiki uzay-zaman dilimindeki hali ile onun diğer halleri arasındaki özdeşlik bağıntısı mutlak olmak zorunda değildir. Başka bir söyleyişle, bazı özellikler değişse de şeyin aynı şey olduğunu söylemenin yolları hala vardır. Daha önce belirttiğimiz gibi, eğer mutlak olmayan türden bir özdeşlik olmasaydı, bu durumda şeylerin sürekli varolduğu ve yok olduğu Herakleitoscü bir evren modeliyle karşı karşıya kalırdık.

Buradaki sorunun temelinde zaman boyunca kendine özdeş olarak varolan bir şeyin hangi zamanda varolduğunun tam belirleniminin olmaması yatar. Bu nedenle kolaylıkla herhangi bir nesnenin, masanın üzerinde duran bir elmanın varolduğunu ve belli özellikler taşıdığını söyleyebiliriz.²⁶ Ancak bu nesnenin ne zamanda varolduğuna işaret ettiğimizde yukarıdaki sorunlar ortaya çıkar. Buna göre, herhangi bir şey T zamanında vardır denildiğinde, özellikle çağdaş A-teorisyenleri açısından, bu şeyin daha önce varolduğu (geçmiş) ve bir süre sonra varolacağı (gelecek) kabul edilmelidir.²⁷ Zaman içinde varolan şeylerin varolması, ister dayanımlı ister süregelimli olsun, ancak zamanın tüm yüklemelerini almasıyla olanaklıdır. Özdeşlik, geçmişte varolanın ve gelecekte varolanın şimdiki haliyle uymamasına karşın, birbirlerini zamanda izlemeleriyle sağlanır. Nesnenin geçmiş, şimdi ve gelecekte taşıdığı tüm özellikleri aynı olsa bile, yine de onların temporal karakteristikleri aynı olmayacaktır. Çünkü nesne geçmiş, şimdi ve gelecek temporal karakteristikleri aynı anda taşıyamaz. Buna karşın, geçmişteki nesnenin şimdi varolan bir şeyin geçmişi olduğunu yine zaman yoluyla söyleriz, çünkü geçmiş dendiğimiz zaten şimdi olanın geçip giden yönüdür ve gelecek ise şimdi olanın henüz olmamış ya da gerçekleşmemiş yönüdür.

Temporal karakteristikler, Merricks'in de belirttiği gibi, nitelikler gibi şeylere ait özelliklerdir.²⁸ Şeyler yalnızca uzanımsal özellikleri değil ama

²⁵ Bkz. Noonan, 1980, s. 90-1

²⁶ Bkz. Merricks, 1994, s. 176

²⁷ Çağdaş A-teorisi, zamanın evreleri olan geçmiş, şimdi ve gelecek karakteristiklerinin olayların ya da şeylerin temporal birer karakteristikleri olduğunu ve zamanın bu evreler olmadan açıklanamayacağını savunur. Ayrıntılı tartışma için Bkz. Gözcü, A. S., 2016, s. 346-7

²⁸ Bkz. Merricks, 1994, s. 177

bir de temporal özellikleri taşırlar. Özdeşlik, uzanımsal özellikler farklı olmasına karşın, temporal özellikler arasındaki bağıntıya göre sağlanabilir. Aynı şekilde, herhangi bir şeyin kendine özdeşliğini yitirmesi sözü edilen temporal bağıntıların dışında kalmasıyla ilgilidir. Böylece, yukarıda verilen elma örneğine bakarsak, T_1 anında yeşil olan elma bu temporal aralıkta yeşil olma özelliğini taşıırken, T_2 anında sarı elma yeşil özelliğini taşıyamamasına karşın birbiriyle aralarında temporal bağıntı kurulabilmeleri bakımından özdeştir denilir ve önerme şu olur: Şimdi sarı olan elma daha önce yeşildi.

Ancak özdeşliğin sağlanması için yalnızca temporal bağıntı yeterli değildir. Çünkü ‘ T_1 anında elma yeşildir’ denildiğinde bu önerme ‘ T_2 anında elma sarıdır’ önermesiyle çelişir ve sonunda ‘elma yeşildir ve sarıdır’ gibi çelişik iki yüklem ortaya çıkar. Bu çelişkinin giderilmesi içinde daha önce belirttiğimiz uzay-zaman görüşüne başvurulabilir. Uzay-zaman için nesne zaten bütün olarak tek bir temporal parçada bulunamayacağından, yalnızca onun temporal parçaları arasında özellikler bakımından ortaya çıkan farklılık çelişkiye neden olmaz. Nesne temporal bakımdan geçmişten şimdiye doğru yayılır ve her bir temporal parça nesnenin tümünü değil ama yalnızca kendi kendisini açıklar.²⁹ Bir bütün olarak nesne, temporal parçaların dışında kalır, yani zaman-dışıdır. Bu çıkarım, zaman bakımından özdeşlik için tam bir kriterin olmadığını bize gösterir. Çünkü zaman-dışı olan bir şeyin özdeşliği söz konusu edilemez.

Böylelikle, parça-bütün tartışması bağlamında herhangi bir şeyin zaman içinde varolması eğer dayanımlı bir yolla olursa, bu durumda şeyin özdeşliğinin açıklanmasında tözcü bir yön ortaya çıkar. Ancak, bize göre, zaman özsel bakımdan değişimi içermek zorunda olduğundan, töz gibi kalıcı ve değişmeyen bir ögenin zamanla birlikte düşünülmesi, yukarıda gösterildiği gibi, çelişkilere neden olur. Dolayısıyla, zaman içinde olan bir şeyin özdeşliği, değişime rağmen, bu değişim boyunca süredurmasıyla sağlanır. Bu da tözün değil ama bağıntının daha temelde olduğunu bize gösterir. Zamanla değişen bağıntı değil, ama zamanda süregelen olaylar içindeki şeylerdir.³⁰ Bağıntının özdeşlik için daha temel olmasının en önemli nedeni, farklı özellikler taşıyan ve farklı temporal aralıklarda bulunan iki şey arasında herhangi bir yolla temporal bağıntının kurulmasının zorunluluğuna dayanır. Diğer türlü ne zamandan ne de zaman boyunca özdeşliğini koruduğu varsayılan süredurumlu bir nesneden söz edilebilir.

Sonuç olarak, zaman boyunca süreduran nesnelere bir bütün olarak değil ama parçaları bakımından yayıldıkları kabul edilirse, zamana yayılmış

²⁹ Bkz. Merricks, 1998, s. 106-7

³⁰ Bkz. Noonan & Lowe, 1988, s. 75

süredurumlu bir nesne her zaman ne ise öyle olarak kalır, çünkü yukarıda belirtildiği gibi, bütün olarak nesne zaman-dışıdır. Zaman-dışı olan bütünlüklü şey, statik yapıdadır. Ancak bu şeyin içindeki parçalar arasında bağıntı kurulduğunda dinamik bir yapı kazanır.³¹ Değişim, hareket ve en sonunda zaman bu dinamik yapı ile ortaya çıkar. Bize göre, parça-bütün bağıntısı, statik olan bütünlüklü şeyin içinde dinamik olan temporal yapıları içermesini sağlar. Bu da bir anlamda dinamik ile statik olanın, uzay-zaman durumları farklı olmasına karşın, aynı yerde bulunmasına olanak verir gibi görünmektedir.

³¹ Bkz. Carter & Hestevold, 1994, s. 271-2

KAYNAKÇA

- Aristoteles (2005), Fizik, Çev. S. Babür, YKY.
- Aristoteles (1996), Metafizik, Çev. A. Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Balashov, Y. (2000). Persistence and Space-Time: Philosophical Lessons of the Pole and Barn. *The Monist*, 83(3), 321-340.
- Carter, W. R., & Hestevold, H. (1994). On Passage and Persistence. *American Philosophical Quarterly*, 31(4), 269-283.
- Denkel, A. (1996). *Object and Property*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frassen, B. C., & Pesghard, I. (2008). Identity over Time: Objectively, Subjectively. *The Philosophical Quarterly*, 58(230), 15-35.
- Gözcü, A. S. (2016) A- ve B-Zaman Teorileri, Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları
- Gözcü, A. S. (2016), "Temporal Parçalar Metafiziği 1: Süregelim Teorisi ve Sider'in Dört-Boyutçuluğu", Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, S. 25, s, 339-354
- Husserl, E. (1964), The Phenomenology of Internal Time- Consciousness. Trans. by J. S. Churchill. London: Indiana University Press.
- Leibniz, G. W. (1989), 'Discourse on Metaphysics', Philosophical Papers and Letters, Çev., ve Ed. L. E, Loemker, Kluwer Academic Publishers, London.
- Locke, J. (1961). *Essay Concerning Human Understanding*.
- Merricks, T. (1994). Endurance and Indiscernibility. *The Journal of Philosophy*, 91(4), 165-184.
- Merricks, T. (1998). There Are No Criteria of Identity Over Time. *Noûs*, 32(1), 106-124.
- Noonan, E. J., & Lowe, E. (1988). Substance, Identity and Time. *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*, 62, 61-100.
- Noonan, H. W. (1980). *Objects and Identity: An Examination of the Relative Identity Thesis and Its Consequences*. London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Oaklander, L. (1995). Personal identity. Q. S. Oaklander içinde, *Time, change and freedom: An introduction to metaphysics* (s. 91-108). London: Routledge.
- Oaklander, L. (1995). Personal identity and time. Q. S. Oaklander içinde, *Time, change and freedom: An introduction to metaphysics* (s. 109-119). London: Routledge.
- Sider, T. (2001). *Four-Dimensionalism*. Oxford: Clarendon Press.